

14.-16. YÜZYIL DOĞU TÜRKÇESİNDE “ÖZ” İLE KURULAN SÖZCÜK ÖBEKLERİ ÜZERİNE*

Emine TEMEL**

ÖZ

Bir cümlede canlı ve cansız varlıklar ve nesnelere olay, olgu ve durumların doğrudan ifade edilmeyip temsilleri ile işaret edildiği durumlarda zamirler ortaya çıkmaktadır. Zamirler, isim türündeki sözcük veya sözcük öbeklerinin yerine kullanılarak onları karşılayan ve o sözcüklerin aldığı tüm isim çekim eklerini bünyesine dâhil ederek genişleyebilen, cümlede oluşabilecek tekrarlı anlatımlara engel olarak dildeki sözcük kullanımına katkı sağlayan sözcük türlerindedir.

Çoğu çalışmada zamir başlığı altında değerlendirilen ama diğer zamirlerden farklı bir fonksiyona sahip olan dönüşlülük zamirleri ise işi yapan veya işten etkilenen şahıs, pekiştirmek vasfıyla tekrarlayan ve şahıs kavramını ön plâna çıkaran bir zamir çeşididir. Dönüşlülük zamirleri, diğer zamirler gibi canlı veya cansız her türdeki ismin yerini tutmaz, bu isimlerden sadece şahıs isimleri ile birlikte kullanılarak o ismin karşıladığı kavrama altını çizmek suretiyle vurgu yapar ve o kavramın karşıladığı manaya güç katar. Bu zamir çeşidini temsil etmek üzere karşımıza “öz, kendi” sözcükleri çıkmaktadır.

Bu makalede Klasik öncesi ve Klasik dönem Doğu Türkçesi manzum ve mensur eserlerde tespit edilen ve “öz” ile kurulan sözcük öbekleri, yapılarına ve görevlerine göre tasnif edilmek suretiyle incelenecektir. Bu çalışmada kaynak olarak 2018 yılında tarafımızca yapılan *Doğu Türkçesi (14.-16. yüzyıl) Cümle ve Sözcük Öbekleri* adlı doktora tezi esas alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Zamir, dönüşlülük zamiri, Doğu Türkçesi, pekiştirme, sözcük öbeği, söz dizimi

ON THE LEXICAL BUNDLES FORMED ALONG WITH “ÖZ” IN 14TH-16TH CENTURY EASTERN TURKISH

ABSTRACT

Pronouns are brought about in a sentence where animate or inanimate objects along with events, phenomena and states are referred indirectly via certain representative nouns. Pronouns are the sort of nouns that contribute to

* Bu makale, Emine TEMEL tarafından ve Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK danışmanlığında, 2018 yılında tamamlanmış olan *Doğu Türkçesi (14.-16. yy.) Cümle ve Sözcük Öbekleri* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, emine.temel@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5575-8615>

vocabulary practicality in a language by preventing monotonous tellings in such a way that they refer towards or group of words and integrate their entire class of inflectional suffixes to themselves.

Having been evaluated under the title of pronouns in most research despite of differing in their functions, a reflexive pronoun functions by repetition as a reinforcement either of a subject who acts or of whom is acted upon in a course of event and features the concept of subject. Unlike other pronouns, reflexive pronouns do not refer to every kind of animate or inanimate objects; they rather put an emphasis on the referential concept along with only personal nouns and reinforce the semantic content of the reference. In this context, we come up with the reflexive pronouns such as “öz (self), kendi (own)”.

In this article, we will be dealing with the lexical bundles containing “öz (self)” in Pre-Classical and Classical Period Eastern Turkish poetic and prosaic sources by classifying them with regard to their structure and functionality. We will rely on the doctoral thesis laid out by us in 2018, *Lexical Bundles and Sentence in the Eastern Turkish (14th-16th centuries)*.

Keywords: Pronoun, reflexive pronoun, Eastern Turkish, reinforcement, lexical bundle, syntax

EXTENDED ABSTRACT

Pronouns are the type of words that can represent any concept or ontic object referring to any kind in noun form, and that can replace them. Pronouns are few in quantity with regard to its property of representativeness. Pronouns are also of those kinds which don't have the potential for extentionality like other nouns by making a derivational affix, having a structure peculiar to themselves and cannot be borrowed from other languages. Therefore, any language has its peculiar set of pronouns. They also contain reflexive pronouns that differ from others in certain respects. These pronouns are dealt with under the title of personal pronouns and considered to be reinforced form of personal pronouns. The subject who acts or is acted upon by a certain course of event/state is repeated for the second time via these pronouns. Hence, reflexive pronouns are those personal pronouns that represent the actions reflected back upon the subject and reinforce the semantic content of the subjects.

We come up with two kinds of pronouns in the course of Turkish linguistic history, which can be classified as reflexive pronouns: *kendi* (<*kentü~kensi*) ~ *kendözi* (*kendü öz+i*) and *öz*. In this article, we will dwell on the lexical bundles of the concept of *öz* (self/essence) that we come up with in Eastern Turkish and is not always used in pronoun form.

Having started to develop since the 15th century, Eastern Turkish (second half of the 14th century - beginning of the 20th century) that we began to evaluate under the Period of Middle Turkish (11th - 16th century) ascended to the status of official written language at the political stability era of Timur and also led by Alî Şîr Nevâyî; and it began to be classified as the New Turkish Period (16th - 20th century). Beginning to be the official written language in Eastern Turkic areas since then, Eastern Turkish continued to be so until the end of the 19th century, however it decentralized into local literary languages because a set of political reasons after this century, and each tribe implement its own policy of language.

In this study, we will rely on the doctoral thesis laid out by us in 2018, *Lexical Bundles and Sentence in the Eastern Turkish (14th - 16th centuries)*. In this thesis, we examined a great deal of lexical bundles and phrases that are obtained from prosaic and poetic 17 works in both Pre-Classical Era (14th - 16th century) and Post-Classical Era. Among the lexical bundles, the structures whose elements are obtained from any lexical bundle are also went around. Accordingly, we priorily went around the words *öz* within lexical bundles and secondly examined and endeavoured to give an analysis of the individual uses of those words.

In the Eastern Turkish sources that have been scanned so far, 70 lexical bundles containing *öz* are identified. In this article, we did not open up space for those which are repetitive of each other with regard to their formation, but rather we focused on picking out various uses of them from a variety of sources. We detected in the scanned sources that the word *öz* has three different functions and it is contained in eight different lexical bundles (*possessive bundle lacking determinative, possessive construction, indefinite construction, prepositional phrase, adjective clause, conjunctive clause, compound verb clause, disjunctive clause*). The main function of the word *öz* is to reinforce the personal pronoun that it is attached to via defining its 2nd/3rd person singular/plural content. The second function of it is to contribute to the constitution of a lexical bundle by either acquiring genitive suffix or possessive suffix or solely in its full form. Thirdly and lastly, it functions to constitute a lexical bundle independently, all on its own.

The word *öz* is considered as a noun or adjective in its original form whereas it becomes a pronoun on acquiring a possessive suffix. Showing up in a variety of types, the word *öz* can function in many ways such as an object, verb or adverbial clause. It engages in the functions of a sentence; sometimes individually in first-order level, or as a component of lexical bundle which is in the second-order level.

In this article, we will try to show that the concept *öz* that is come up with in Eastern Turkish period sources had some other functions other than those generally know “reinforcing” functions and it had determinative roles especially in constituting the lexical bundles.

Giriş

Zamirler isim kategorisi altında değerlendirilen fakat bazı özellikleri itibariyle isimlerden ayrılan, canlı ve cansız bütün varlıkların kendisi değil sadece o varlıkların dildeki temsilcileri olan isimlerinin yerine geçerek onlara işaret eden sözcük türlerinden biridir.

İsmin yerini tutan zamirler, isimler gibi sözcük yapımına elverişli değildir. İsim çekim eklerinden çokluk, iyelik, ilgi hâli, eşitlik gibi eklerle olan kullanımına sıklıkla, yapım eklerinden ise *senli, benli, onsuz, bencileyin* gibi sınırlı sayıdaki türemiş şekillerine rastlanmaktadır.¹ İsimlerin kavram dünyasında karşılık geldiği belirli bir kişi veya nesne figürü bulunurken zamirler, belirli bir varlığa değil tüm varlıklara hitap etmektedir.

Zamir kategorisi altında değerlendirilen fakat fonksiyon itibariyle türlerinden farklılık gösteren ve *dönüşlülük* (*Alm. reflexivpronomen, rückbezügliches fürwort, Fr.*

¹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 399-400.

pronom réfléchi, İng. reflexive pronoun, Osm. Tü. zamir-i mutavaat)² olarak adlandırılan bir zamir çeşidi yer almaktadır. Bu zamirler, diğer zamirlerden farklı olarak sadece şahıs zamirlerini temsil etmekte veya birlikte kullanılarak cümledeki fonksiyonlarını güçlendirmektedir. Cümlede müstakil olarak veya şahıs zamirleri ile birlikte karşımıza çıkan bu zamirler, şahıs zamirlerinin cümlede üstlendiği her görevi pekiştirmekte ve vurgulamaktadır. Türk dili tarihinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılan iki sözcük bulunmaktadır: *kendi* (<*kentü-kensi*) ~ *kendözi* (*kendü öz+i*)³ ve *öz*⁴.

Bu makalede 14. ve 16. yüzyıllar arasında Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış olan manzum ve mensur eserlerde tespit edilen “öz” sözcüğünün hem zamir hem de zamir dışında, öbek şeklindeki kullanımları incelenecektir. Bu hususta kaynak olarak tarafımızca 2018 yılında tamamlanmış olan *Doğu Türkçesi (14.-16. yy.) Cümle ve Sözcük Öbekleri* adlı doktora tezi esas alınacaktır. Klasik öncesi Doğu Türkçesi dönemine ait 6, klasik dönemden ise 11 (13 manzum ve 4 mensur) olmak üzere toplam 17 eser üzerinden sözcük öbekleri ve cümle⁵ incelemesinin yapıldığı bu tezde, unsurları en az bir sözcük öbeğinden oluşan sözcük öbekleri incelenmiş olup unsurları hiçbir sözcük öbeğinden oluşmayan yapılardan sadece örnek teşkil etmesi amacıyla birkaçı ele alınmıştır. O yüzden bu makalede de öncelikle unsurları sözcük öbeğinden oluşan yapılardaki *öz* kullanımlarına yer verilecek daha sonra unsurları hiçbir sözcük öbeğinden oluşmayan yapılardaki ve son olarak müstakil şekildeki kullanımları açıklanacaktır.

“Öz” sözcüğü ayrı ayrı “bir kimsenin benliği, kendi manevî varlığı, nefis, derûn” ile “kendisine kan bağı ile bağlı olan, üvey olmayan”⁶ gibi temel anlamlara ve “bir şeyin temel ögesi; bir şeyin en kuvvetli bölümü” ile “saf, arı, katıksız” gibi yan anlamlara karşılık gelmektedir. Ek almadan ve kendisinden sonra gelen bir isim ile birlikte kullanıldığında “sıfat”, üzerine aldığı iyelik ekleri ile birlikte⁷ “kendi, bizzat” anlamlarında kullanıldığında ise “zamir” türleri altında değerlendirilen *öz* sözcüğü, cümle içinde de hem müstakil olarak birincil derecede hem de sözcük öbeklerinin herhangi bir unsuru olarak ikincil derecede özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem görevlerini yerine getirmektedir.

Öz sözcüğünü ilk olarak M.S. 731 yılında *Tonyukuk Abidesi* 'nde Birinci taş Batı yüzünün ilk satırında “Bilge Tonyukuk ben *özüm* Tabgaç ilinğe kılındım.”⁸ “Bilge Tonyukuk, ben *kendim* Tabgaç ilinde dünyaya geldim, doğdum.” cümlesinde “kendi” anlamıyla ve üzerine aldığı I. teklik kişi iyelik eki ile “zamir” görevinde karşımıza çıkmaktadır. Birinci teklik kişi zamiri olan “ben” ile birlikte aynı anda kullanılan *özüm* zamiri, bu cümlede *ben* zamirinin üstlendiği özne görevini pekiştirme ve güçlendirme vasfı yüklenmektedir.

Öz sözcüğünün “kendi” anlamıyla ekli veya eksiz olarak Türk dilinin tarihsel her döneminde, birbirinden farklı türdeki manzum ve mensur eserlerde ve çeşitli görevlerde kullanıldığı takip edilebilmektedir. Bu kullanımlardan bazıları şöyledir:

² Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 72.

³ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford, 1972, s. 728.

⁴ Sir G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, s. 278.

⁵ Bu doktora tezinin cümle bahsinde sadece birleşik cümleler ile “ve” bağlama edatı ile sıralılık ilişkisi içinde kurulan cümleler dışındaki bağlı cümleler incelenmiştir.

⁶ *Türkçe Sözlük (K-Z)*, c. 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 1743.

⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 272.

⁸ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64.

Öz qazyançım üzä ädgü qılınç qılayın. (PKP XII/02-03)⁹

bu öđte ajuñ **öz öziñge** baqıp
küvenip sevinip eđiñge baqıp (KB 81)¹⁰

Yüsuf peygâmbar anlarqa **özini** bildürdi erse.... (NF 52/05)¹¹

... kişiler arasında Haq birle taqı uymağıl **öz** havâsıñğa turmaqqa taqı
nefsini... (İM 84b/07)¹²

Süheyl anı gördi vü yumdı gözin

Tağıtmadı 'aqlın u dirdi **özün** (SN 1556)¹³

Bu makalede, yukarıda da yer vermiş olduğumuz “öz” kavramının sözcük öbekleri içindeki kullanım farklılıkları, 14.-16. yüzyıl Doğu Türkçesi döneminde yer alan örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Türk dili tarihinin Orta Türkçe (11.-16. yy.) olarak adlandırılan dönemi içinde temelleri atılan daha sonra Yeni Türkçe döneminde (16.-20. yy.) tekâmül eden Doğu Türkçesi (14. yy.'nin ikinci yarısı- 20. yy. başı), Emir Timur hükümdarlığı zamanında (1370-1404) Deşt-i Kıpçak'tan Hint alt kıtasına, Tanrı dağlarından Ön Asya'ya kadar genişleyen sınırlarda¹⁴, Alî Şîr Nevâyî ile birlikte klasik şeklini alarak ortak yazı dili¹⁵ olarak kullanılmaya başlamıştır. Emir Timür, Semerkant başkentliğinde çizilen bu sınırlarda Çinggis Han (1206-1227) tarafından kurulan Türk-Moğol mirasına sahip çıkarak tek merkezli devlet sistemini devam ettirmiş ve Doğu Türkçesinin devlet dili seviyesine yükselmesinde önemli bir etkisi olmuştur.

Doğu Türklük coğrafyasında 19. yüzyıla kadar ortak yazı dili olarak varlığını koruyan Doğu Türkçesi, 19. yüzyıldan sonra o günkü siyasi yapılanmadan dolayı tek tek edebî dillere bölünmeye başlamış ve her boy kendi edebî dilini resmî dil seviyesine çıkartmıştır.

Tarihsel süreçteki tekâmülü bu şekilde takip edilebilen Doğu Türkçesi döneminin Klasik öncesi ve Klasik dönem manzum ve mensur toplam 17 eseri üzerinden yapılan ve sözcük öbeği ile cümle incelemesinden oluşan doktora tezinde *öz* ile kurulan toplam 70 farklı sözcük öbeği tespit edilmiş olup bu sözcüğün üç farklı görevde ve on bir farklı yapı içinde kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıda yer verilen örnekler, öncelikle *öz* kavramının farklı sözcük öbeklerindeki daha sonra farklı eserlerdeki kullanımına dikkat edilmek suretiyle sıralanmıştır.

1. Pekiştirme Görevinde Kullanılan “Öz”

Doğu Türkçesi (14.-16. yy.) eserleri incelendiğinde *öz* ile kurulan sözcük öbeklerinin %43'ünde *öz* sözcüğünün, öbeklerin kuruluşunda aktif rol almadığı sadece

⁹ James Russell Hamilton, *Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prensi Öyküsü*, Çev. Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 16.

¹⁰ Reşit Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 25.

¹¹ János Eckmann, *Nehcü'l-Ferâdis Uşmağlarının Açuç Yolu (Cennetlerin Açık yolu) I. Metin II. Tıpkıbasım*, Yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 38.

¹² Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 196.

¹³ Cem Dilçin, *Mes'ûd Bin Ağmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 299.

¹⁴ A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, c. 2, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 62-63.

¹⁵ F. Sema Barutcu Özönder, *Alî Şîr Nevâyî Muḥâkemet'ül-Luğateyn*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 19916, s. 6.

ilgili isim, sıfat, tamlayan ve tamlanan unsurları üzerinde pekiştirme, kuvvetlendirme, vurgulama fonksiyonlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Öz sözcüğü çeşitli sözcük öbekleri içine dâhil olsa da bizim incelediğimiz eserlerde kendisinin müdahil olduğu, derin yapıda gizlenen şahıs zamirinin açıklayıcılığını üstlenerek bu zamir ile gerçek düzlemdeki II. ve III. teklik/çokluk kişi iyelik ekli isim unsuru arasındaki manayı güçlendirici görevi üstlendiği esas sözcük öbeği tamlayanı düşmüş iyelik grubudur.

1.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubunun İsim Unsurunu Pekiştirme Görevinde Kullanılan “Öz”

İç içe geçmiş bir veya birden fazla sözcük öbeğinin unsuru olarak veya sadece müstakil olarak karşımıza çıkan tamlayanı düşmüş iyelik grubunun isim unsurunun önünde hiçbir ek almadan, yalın hâli ile yer alan *öz* sözcüğü, iyelik eki almış isim türündeki bu sözcüklerin II ve III. teklik/çokluk kişi zamirleri ile arasındaki aitlik ilişkisini pekiştirme vasfına sahiptir. Şekil itibarıyla tamlayanı düşmüş iyelik gruplarına hiçbir katkısı olmayan *öz* sözcüğü, cümle bağlamı açısından bakıldığında verilmek istenen esas anlamda belirleyicilik fonksiyonu yüklenmekte, cümledeki anlam ayrıntısına aracılık yaparak içeriğin kuruluşunda pekiştirici vazife üstlenmektedir.

İç içe geçmiş birden fazla sözcük öbeğinin isim unsuru olan tamlayanı düşmüş iyelik gruplarında “öz”:

Aytıkl *öz hatun-larığa ve öz kızlarıngğa ve mü'min-leriniğ hatun-larığa* kim évdin çıkıp barur vaqt-da yavuş kılsunlar. (KT 130a/08-09)

Ve oğul halk-nı *öz Perverdgâr'ınığ-nıng 'ibâdeti sarığa*. (KT 99b/24)

Öz cismiğa tutaşkan şu 'leni yârğa 'arz kılurğa bu mañla'nı hem âteşin ü rengin hayâl kılıptur. (MN TR690a/05-06)

Andağ selâm beyânın ayttı, beyân kıılır Hudây sizler üçün *öz hikmetiniğ âyetlerini*. (KT 60a/18-19)

Biz dağı seni koyalıng tâ *öz Hudayınığ'nıng hidmeti-ni kılğay-sén*. (KT 120a/25-26)

Sadece bir sözcük öbeğinin isim unsuru olan tamlayanı düşmüş iyelik gruplarında “öz”:

Her kişi bu fende anıng mağâretin biley dise, *öz târihidin bile* alur. (MN TR 664b/23-24)

Bolsa sülük içinde sâlikge reh-ber Allâh

Öz nûri birl anı eyler münevver Allâh (UD 02/01)

çiktiler Yûsuf'nı ger *öz vezniçe altun bile*

anı hergiz sinçe tutmas hüsn mîzâmıda çerh (HB/D 29/03)

Garçi, şahâ, durr-i sērâb özini

Qıldi nisbat sözüngä bilmäy yaraq;

Öz kamâliñg birlä curmîni keçür,

Tapuğında çün ki tutti qoş qulaq. (GD 235/01-02)

Kördünğ dağı közüngge giriftâr ittiñg

Sordunğ dağı sözüngge giriftâr ittiñg

Bu tab' u kelâmıng bile *öz başıng üçün*

Baştın mini özünge giriftâr ittiñg (BD 294)

Kiçik yaşdın biri kim 'ulüm kesbigе meşğüldur, anğa tigrü kim köprek 'ulümde dânişmend boldı, *öz muñala'ası bile* boldı. (MN TR677b/27- MN TR678a/01)

Özge her kişi **öz évleri sarı** barıp tüşüp iş ü ferâgat bile meşğul boldılar. (ZET 195b/16-17)

Farmanning hâşiyasında **öz xaftım bilä** bitip, Farîdün Qopüzini tilâdim. (BN 345b/03)

Baqtı köngül hâliğa yıgladı ahvâliğa

Kélmedi öz hâliğa zâr u nizâr olğalı (SD/G 314/03)

Ve Seyyid **öz hafları bile ‘ulüm ders ayturğa** icâzet-nâmeler anıñ üçün bitip irdi. (MN TR664a/11-12)

Müstakil olarak yer alan tamlayanı düşmüş iyelik gruplarında “öz”:

Nitük kim [lâf] urayın **öz gamımdın**

Ki pülâd irigey otluğ demimdin (YE/DH 256^b/08)

Sin **öz bigim-sin** ulusnuñ içinde, anıñ üçün

Qıyat közüm, sening ornunğ köngül sarâyında (MS/D 17b/04)

Öz mülkidin ‘ilm talebiğa şehriğa kilip irdi ve faqırniñ medresesinde sabâq oqur irdi. (MN TR675a/23-24)

Ve **öz bağıslamağıdın** yarattı sizler üçün kêçe kündüzni tâ ârâm tutqay-sizler kêçede anda. (KT 97b/ 07-08)

Şakkârın erningdin ol kim fâmi‘ olsa men kibi,

Ġayat-ı bilmâslikindin qaşd etâr **öz cânına**. (GD 201/02)

Örme **öz allıñda** bu dîvâr-ı gec

Satma ‘ayâr ehline mi‘yâr-ı kec (ME 293)

kaçan taht anğa bolsa ârâm-gâh

ki **öz dâdın** ister idi dâd-hvâh (Sİ LVI/4856)

2. Sözcük Öbeğinin Herhangi Bir Unsuru Olarak Kullanılan “Öz”

Sözcük öbeklerinin kuruluşunda anlamın dışında şekil olarak da katkısı bulunan *öz* sözcüğünün, taranan eserlerde sekiz farklı sözcük öbeğinin herhangi bir unsuru olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki sadece tamlayanı düşmüş iyelik grubunun isim unsuru şeklinde, diğer sekiz tanesi ise yine tamlayanı düşmüş iyelik grubunun isim unsuru olarak fakat kalıplaşmış bir hâlde ve farklı sözcük öbeklerinin teşkilinde yer almaktadır. Yani bu başlık altında sıralayacağımız örneklerin hepsinde *öz* sözcüğü kendisinden önceki -gerçek veya gizli- şahıs zamirinin yine açıklayıcısı vasfıyla fakat bu sefer iyelik ekli olarak sözcük öbeği içinde karşımıza çıkacaktır.

Öz sözcüğünün sözcük öbeğine şeklen dâhil olmayıp sadece mevcut olan anlama dikkat çekmek maksadıyla kullanıldığı örneklerden farklı olarak bu başlık altında, bizzat sözcük öbeğinin oluşmasında aktif olarak görev aldığı, kuruluşunda müstakil olarak yer alırken aynı zamanda mana itibarıyla de baskın bir güce sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki bu tür yapılarda *öz* sözcüğünün birinci vazifesi sözcük öbeklerinin kuruluşuna katkı sağlamak olup, mevcut anlama hususi bir dikkat çekmek, bu vazifeyi takiben, kendiliğinden ve beraberinde meydana gelmektedir.

2.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubunun İsim Unsuru Olarak “Öz”

Tamlayanı düşmüş iyelik grubunun esas unsuru olan isim unsurunu teşkil eden “öz+iyelik eki” yapısı tarafından bizzat kurulan bu sözcük öbeği cümlede özne, belirli nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci görevlerinde yer almaktadır.

Özne görevinde kullanılan “öz”:

Özüm içmey sanğa kiltürdüm anı

Ki kördüm sinde sultānlar nişānı (YE/DH 232^b/12)

biri kirdi meydān ara kīn ile

söz aytıp **özi** bilgen āyīn ile (Sİ LXII/5360)

Oşbu ḥavālīda ekşer **özleri** bir birlerini öltürüptürler. (BN 335a/02)

Yene ‘āşık bolup könglümni şeydā kılgıu dékdür-mén

Öz sözcüğü aşağıdaki cümlede bağlama grubunun ayrılma grubundan oluşan ikinci isim unsurunu oluşturmakta olup özne görevini müstakil olarak yerine getiren bağlama grubunda yardımcı unsur olarak yer almaktadır:

çünkü kildim özüme feryād itip çiktim fiğān

hem itingdin hem özümdin **infi’ālim** bar idi (HB/D 178/04)

Belirli nesne görevinde kullanılan “öz”:

Sekkākī **özünge** hīç kııl ol şāh kaşında

Ger bolsa vücūdunğ, sini sindin küniler-men (MS/D 16a/05-06)

Yaşamnı çāk étip **özümni** rüsvā kılgıu dékdür-mén (SD/G 223/01)

Ol kemān-ebrünunğ okı yérge tüşmes

Salma **özünge**ni anıñ āzārı buşmas éy köngül (SD/MT 15)

Köp kişi alardın at astıda qalıp öldiler ve ba’zıları **özini** Ḥocend-Suyı’ğa salıp suğa kéttiler. (ZET 110b/15-16)

Öz sözcüğü aşağıdaki cümlede isim unsuru sıfat-fiil grubu olan edat grubunun bir üyesi olup, belirli nesne görevini sıfat-fiil grubunda yardımcı unsur olarak üstlenmektedir:

Özin tamām şā’ir ḥayāl kılgandın sonğra tamām naqqāşlıqnı terk kılıp şā’ir boldı. (MN TR675b/03-04)

Yer tamlayıcısı görevinde kullanılan “öz”:

Fikrinğ kuşın ay yār **özümge** çikedür-min

Könglümni kılıp dalbay özümge çikedür-min

Bilmes kişi bu sırnı ki derdinğ ile her tün

Hecrinğ gamıdın başnı özümge çikedür-min (ŞD 185a/03-05)

Kördünğ dağı közünge giriftār ittinğ

Sordunğ dağı sözünge giriftār ittinğ

Bu ṭab’ u kelāmınğ bile öz başınğ üçün

Baştın mini **özünge** giriftār ittinğ (BD 294)

Kerāk kim yüz şaraf tutsa **özige** ‘āşiq-ī şādīq,

Agar cānin fidā qıldı sāninğ teg ḥusnī zēbāya. (GD 196/06)

Ötkānlārnı sultānlar **özlāri**ğā qoşup üç-tört top bolup ḡanīm sarı mutavajjih boldılar. (BN 374a/01)

Işkınğ meydın iy cān kim mest ü bī-ḥaber min

Gāhī **özümde** yok min gāhī **özümde** bar min (BD 457)

İşitkeç dāsitanın ‘aql u ḥuşım kitti **özidin**

Ġarāyib kışşalar içre ‘acāyib dāsitan taptım (UD 162/04)

2.2. Belirli İsim Tamlamasının Tamlayan Unsuru Olarak “Öz”

Çeşitli sözcük öbekleri içinde karşımıza çıkan belirli isim tamlamasının, *-ninġ* ilgi hâli ekini alarak tamlayan unsurunu teşkil eden *öz* sözcüğü, iyelik ekli tamlanan unsura bağlanmaktadır. *Öz* sözcüğü, bu tür kullanımlarda belirli isim tamlamasının kuruluş safhasında belirleyici bir unsur vazifesi görmektedir.

Taranan eserlerde tespit ettiğimiz örneklerdeki *öz* yapısının ilgi hâli ekinden önce bir de III. teklik kişi iyelik eki almış olduğunu görmekteyiz. Bu iyelik eki, cümle içinde açık olarak belirtilmeyen ilgi hâli ekli III. teklik/çokluk kişi zamirine aittir. Söz konusu kişi zamiri, tamlanan unsurunu oluşturan *öz* sözcüğündeki III. teklik kişi iyelik ekinde tezahür etmektedir. Bu gizli kişi zamiri, “tamlayan unsur” olarak kuracağı aitlik ilgisini III. teklik kişi iyelik ekini alan “öz” sözcüğü ile gerçekleştirmektedir.

Belirli isim tamlamasının tamlayan unsur olarak “öz+iyelik eki+ilgi hâli eki” yapısı ile karşımıza çıkan bu sözcük birincil olarak belirli isim tamlamasının ikincil olarak da tamlayanı düşmüş iyelik grubunun kuruluşunda görev almaktadır.

Edat grubunun isim unsuru olarak yer alan belirli isim tamlaması aşağıdaki birinci cümlede yer tamlayıcısı ikincisinde zarf tümleci görevinde kullanılmaktadır:

Keşşâf’da ba’zı-dın naql kıılır kim: “Bülbül-ni kördüm kim yükülük-ni **özi-ninġ kanat-larınınġ astı-da** yaşurur érdi.” (KT 106b/04-05)

Özining istida’ası dék uluġ oġlı Sulţān Maġmūd xıţābı bilā muxāţab boldı. (BN 363a/04)

Başka bir belirli isim tamlamasının tamlayan unsur olarak yer alan belirli isim tamlaması aşağıdaki cümlede yer tamlayıcısı görevinde kullanılmaktadır:

Cānānınınġ za’f hāletide sustayġanın **özining ġasta cānınınġ za’f kıılġanıġa** teşbīh kıılıpdur, köp münāsibdür. (MN TR688a/21-22)

Baġlama grubunun isim unsurları olarak yer alan belirli isim tamlaması aşağıdaki cümlede belirli nesne görevinde kullanılmaktadır:

Her biri kök ve yér ehlidin yā kuşlar yā barça durustluk bile bilipdür **özining du’āsın ve özining tenzīhini**. (KT 57a/14-15)

Tamlanan unsur baġlama grubu olarak yer alan belirli isim tamlaması aşağıdaki cümlede yer tamlayıcısı görevinde kullanılmaktadır:

Eger buyursanġ alarġa çıkmakġa **özining diyār u mālларıdın** her-āyine çıkarlar ve laġza tevaġkuf körsetmesler. (KT 58a/21-22)

2.3. Edat Grubunun İsim Unsuru Olarak “Öz”

“Öz+iyelik eki” yapısının meydana getirdiġi tamlayanı düşmüş iyelik grubu, aşağıdaki örneklerde edat grubunun isim unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. İyelik eki alarak zamir kategorisine giren *öz* sözcüğü, edat grubunun kuruluşunda belirleyici bir görev üstlenmektedir:

Edat grubu aşağıdaki örneklerde zarf tümleci görevinde kullanılmaktadır:

Şīr-Behrām barurda ġazret-i Şāġib-Kırān nökerleridin ‘Ādil atlıġ kişini **özi bilen** éltti. (ZET 032a/01-02)

Asrar min **özüm birle** sini naġş kıılıp

Ĥursend bolur min uşbu şüret birle (BD 170)

sanġa bar ise söz bilürdin nezāġ

özüm sarı baġma sözüm sarı baġ (Sİ LXXXVI/6882)

Edat grubu aşağıdaki beyitlerde sıfat tamlamasının sıfat unsuru olarak yer almakta ve nesne görevinde kullanılmaktadır:

Kim ki nazar manzarıdın yumdı köz

Koymadı mîrâş **özidin ğayr söz** (ME 174)

Ol şahnınğ yoluğa bardım gedâylar dék

Her küşede **özüm dék yüz bî-nevânı** kördüm (SD/G 165/04)

2.4. Bağlama Grubunun İsim Unsuru Olarak “Öz”

“Öz+iyelik eki” yapısının meydana getirdiği tamlayanı düşmüş iyelik grubu, aşağıdaki beyitlerde bağlama grubunun ayrı ayrı hem birinci hem de ikinci isim unsurunu meydana getirmektedir. *Öz* sözcüğü, sırasıyla belirli nesne ve yer tamlayıcısı görevlerinde kullanılan bağlama grubuna ikincil derecede dâhil olmaktadır:

Hem özlerini ve **hem vilâyetlerini** hârâb kıldılar. (ZET 306a/01)

Nê sözidâ maza bar edi, **nê özidâ**. (BN 174b/03)

2.5. Birleşik Fiil Grubunun İsim Unsuru Olarak “Öz”

“Öz+iyelik eki” yapısının meydana getirdiği tamlayanı düşmüş iyelik grubu, aşağıdaki iki dörtlükte de birleşik fiil grubunun kuruluşunda isim unsuru olarak yer almaktadır.

Öz sözcüğünü aşağıdaki dörtlüklerde hem eksiz hem de yer tamlayıcısı ekini alarak kendisinden sonra gelen ana fiille kalıplaşmış şekilde görmektediriz:

İlig başıda Benâyî fazıl boldı

Tolun ay dig il ara meşhür boldı

Bir niçe misâfir boluban bizge kilip

Şeh nâyını kiterip **özi boldı** (ŞD 189b/03-06)

Hicrânıda min neteg **özümge kile-min**

Bu sırnı bilür Tinğri ki yādınğ bile-min

Yay kış bu mey-i hecr içip ölmegenim

Sivgeli sini Tinğridin özge tile-men (ŞD 182b/07-10)

2.6. Sıfat Tamlamasının İsim Unsuru Olarak “Öz”

Öz sözcüğü, bu alt başlıkta yukarıdaki kullanımlardan farklı olarak müstakil bir sözcük şeklinde ve sıfat tamlamasının isim unsuru görevinde kullanılmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde de sırasıyla özne ve belirli nesne görevlerinde yer almaktadır:

Yaşşı yamandur **bu özüm** ışkdın yitişti bu sözü

Hey hey yitilmes ışk sözi men' itmenğiz anğlamayın (ŞD 122a/13-122b/01)

Başıma munça belâları eger salsam édi

Munça özümni giriftâr-ı belâ kılmaz édim (SD/G 168/03)

Kim ki işitse bu yanğlığ sözi

Tapkusıdır **arğa mâyil özni** (BD R04/103)

2.7. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsuru Olarak “Öz”

Öz sözcüğü yukarıdaki örneklerden farklı olarak aşağıdaki dörtlükte “ülke, yer, yurt” anlamındaki “diyâr” sözcüğünü, “kendi, esas, asıl” anlamlarıyla niteleme görevi üstlenmektedir.

Herhangi bir iyelik eki almayıp hiçbir zamire bağlı olmayan *öz* sözcüğü eksiz olarak ve özne göreviyle yer almaktadır:

Müyesser olsa eger yâr vaşlı ğurbette

Vatannı ni kılay u **öz diyâr** nige kirek

Yiberdi yār maŋga yādigār dip haţını
Maŋga haċib kirek yādigār nige kirek (BD 403)

2.8. Belirsiz İsim Tamlamasının Tamlayan Unsuru Olarak “Öz”

Aşağıdaki beyitte bağlama grubunun birinci isim unsuru bulunma grubu kuruluşunda olup bu grubun bulunma durum eki alan unsurunu belirsiz isim tamlaması meydana getirmektedir. Eksiz olarak yer alan *öz* sözcüğünün 1.1. alt başlığındaki tamlayanı düşmüş iyelik grubunu pekiştirmesi göreviyle karıştırılmamalıdır.

Aşağıdaki beyitte *öz* sözcüğü kuvvetlendirme fonksiyonunun dışında müstakil bir anlam çerçevesinde kullanılmaktadır. *Öz* sözcüğünün burada pekiştirme vasfı yüklenebilmesi için kendisinden önce bağlı bulunduğu III. teklik/çokluk kişi zamirinin olması gerekmektedir. Fakat bu beyitteki “öz hâli” sözcük öbeği “onun/onların öz hâli” gibi bir anlama karşılık gelmemekte olup “doğal, sıradan, olağan” gibi müstakil bir anlama denk gelmektedir. O yüzden *öz* sözcüğü aşağıdaki beyitte eksiz olarak belirsiz isim tamlamasının tamlayan unsurunu oluşturmakta ve özne görevinde kullanılan bağlama grubuna ikincil derecede dâhil olmaktadır:

Ni öz hâlinde şanavber kaldı *ni bāğ ara gül*

Gül gibi yüz birle körgüzdünğ şanavber-vār kad (GS 127/03)

2.9. Ayrılma Grubunun İsim Unsuru Olarak “Öz”

“Öz+iyelik eki” yapısının meydana getirdiği tamlayanı düşmüş iyelik grubu, aşağıdaki beyitte ayrılma grubunun birinci isim unsurunu oluşturmakta ve cümlenin belirli nesnesine ikincil derecede dâhil olmaktadır:

Belki her rütbede yaĥşı baĥķıl

Özidin özgeni sivmeydür bil (BD R04/62)

3. Müstakil Bir Sözcük Öbeği Olarak Kullanılan “Öz”

Öz sözcüğü dâhil olduğu sözcük öbeklerinde ne sadece pekiştirme görevinde ne de herhangi bir unsur olarak kuruluşlarında görev almaktadır. Tüm bunların dışında *öz* sözcüğünün müstakil olarak kurabileceği sözcük öbekleri de bulunmaktadır. Taranan eserler incelendiğinde *öz* sözcüğünün tekrarlı olarak kullanılması suretiyle tekrar grubu yapılarını meydana getirdiği tespit edilmiştir. Bu tekrar gruplarından biri başka bir sözcük öbeğinin isim unsuru diğer ikisi ise müstakil olarak karşımıza çıkmaktadır:

3.1. Tekrar Grubu Olarak “Öz”

Çün kim işittim bu buzurg-âne söz

Tüşti vücüdümğa bir ot *özdin öz* (ME 103)

Bu ġazelni Bāğ-ı Nevning içide aydı Şibān

*Öz özi*ni avutadur bilinğiz hicrān ara (ŞD 15a/03-04)

Öz öz tekrar grubu, aşağıdaki beyitte, edat grubunun isim unsuru olarak yer almaktadır:

Ve dāyim *öz özi bile* sözleşür irdi. (MN TR664b/16)

4. Sonuç

Türk dili tarihinde Eski Türkçeden itibaren karşımıza çıkan *öz* sözcüğü, “kendi, bizzat” anlamları ile eksiz olarak kullanıldığında “sıfat”, iyelik ekli olarak kullanıldığında “zamir” türü altında görev yapmaktadır. *Öz* sözcüğü iyelik ekli olarak bu iyelik ekinin ait olduğu şahıs ile birlikte eş zamanlı kullanıldığında söz konusu zamiri açıklamak suretiyle pekiştirip özel olarak vurgulama vasfı yüklenmektedir.

Öz sözcüğünün bu fonksiyonu, kullanıldığı ortamdan çıkarıldığında verilmek istenen anlamda doğacak olan eksiklik ile birlikte daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

Tamlayanı düşmüş iyelik grubunun isim unsurundan önce gelen ve eksiz olarak yer alan *öz* sözcüğü bu tür yapılarda kendisinden sonra gelen iyelik ekli ismin ait olduğu zamire vurgu yapmaktadır. Tamlanan unsurun aldığı iyelik eki ile birlikte bu unsurun ait olduğu ve açık olarak belirtilmeyen şahıs zamiri ortaya çıkmaktadır. Fakat bu belli olan şahıs zamiri, *öz* ile birlikte tekrarlı olarak ikinci kez ifade edilmiş olmaktadır. Bu tür yapılarda *öz* sözcüğünün eksiz olması ve sonrasında gelen iyelik ekli isim unsurları ile birlikte kullanılması kendisinin ilk etapta belirsiz isim tamlaması olabileceği ihtimalini düşündürülebilir fakat incelediğimiz örneklerdeki iyelik ekli isim unsurları kendisinden önceki *öz* sözcüğüne değil gizli olan şahıs zamirine bağlanmaktadır. Şahıs zamiri ile iyelik ekli isim unsuru arasında yer alan *öz* sözcüğünün buradaki yegâne görevi iyelik ekli isim unsurunun anlamını güçlendirmektedir. İkinci etapta ise sıfat tamlaması olabileceği ihtimali düşünülebilir fakat burada *öz* sözcüğü, kendisinden sonra gelen ismi niteleme özelliği taşımamaktadır. Şekil itibariyle sıfat olacak yapıya sahip olan *öz* sözcüğü anlam ve fonksiyon açısından yeterli koşulları sağlamamakta ve bir isim olarak sadece pekiştirme görevini karşılamaktadır.

Öz sözcüğünün temel olarak pekiştirme, güçlendirme, vurgulama şeklinde ifade edebileceğimiz genel fonksiyonları bulunmaktadır. Öte yandan Doğu Türkçesinde taranan eserlerde, üzerine aldığı iyelik ekleri ile birlikte başta tamlayanı düşmüş iyelik grubunun isim unsuru olarak daha sonra bu iyelikli şekilleriyle adeta kalıplaşarak belirli ve belirsiz isim tamlaması, sıfat tamlaması, edat grubu, bağlama grubu, birleşik fiil grubu ve ayrılma grubunun herhangi bir unsuru olma görevleriyle de kullanıldığı tespit edilmiştir. *Öz* sözcüğünün bu tür görevlerdeki pekiştirme vasfı ikincil derecede öneme sahipken esas önemli olan vazifesi sözcük öbeği kuruluşuna katkı sağlıyor olmasıdır.

Doğu Türkçesinde, *öz* sözcüğünün pekiştirme ve sözcük öbeklerinin herhangi bir unsurunu teşkil etme görevlerinin dışında ayrıca birbirini tekrarlamak suretiyle bir tekrar grubu meydana getirerek müstakil bir sözcük öbeği şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

Doğu Türkçesi (14.-16.yy.) dönemi eserlerinde tespit edilen *öz* kavramının her zaman bilinen, genel geçer “pekiştirme” görevinin dışında başka görevlerinin de olduğu, özellikle çeşitli sözcük öbeklerinin kuruluşunda belirleyici bir görev üstlendiği ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

- AKÇATAŞ, Ahmet, “Semantic Content of Pronouns in Turkey Turkish”, *Turkish Studies*, vol. 5/4, 2010, s. 1-14.
- ARAT, Reşit Rahmeti, *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- ARSLAN, Üzeyir, *Ubeydullah Han (ö. 1539) Şairi Şânî ve Türkçe Divanı*, Palet Yayınları, Konya, 2009.
- ARSLAN-EROL, Hülya, “Kilis Ağzında Dönüştürme Zamiri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, 2010, s. 345-356.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

- BARUTCU-ÖZÖNDER, F. Sema, 'Alî Şîr Nevâyî Muḥâkemet'ül-Luġateyn, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 19916.
- BARUTCU-ÖZÖNDÖR, F. Sema, "Doġu Türk Yazı Dili Edebî Çevresi ve Timür", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*, vol. 24/III, 2000, s. 289-294.
- BİLGEGİL, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2009.
- CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford, 1972.
- ÇAĞLAR, Dursaliye *Doġu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Şu'arâ ve Naml Sureleri): İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin Tıpkıbasım*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- DİLÇİN, Cem, *Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- ECKMANN, János, *Nehcü'l-Ferâdîs Uşmaḥlarınġ Açuġ Yolu (Cennetlerin Açık yolu) I. Metin II. Tıpkıbasım*, Yay. Semih TEZCAN, Hamza ZÜLFİKAR, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- ECKMANN, János, *The Dîvân of Gadâ'î*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Bloomington, 1971.
- ERASLAN, Kemal, *Alî-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- ERASLAN, Kemal, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- ERASLAN, Kemal, "Zamirler", *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 447-457.
- ERDAL, Marcel, "Reflexives", *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden, 2004, s. 208-210.
- ERDEM, Mevlüt, "Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?", *Türk Dili*, S. 641, s. 444-449.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boġaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2007.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1971.
- GÖZÜTOK, Avni, *Haydar Tilbe Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2008.
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- GÜVEN, Meriç, "Türkçede Kendi Zamiri ve Kendi Zamiri ile Oluşmuş Kelime Öbeklerinin Kuruluş Biçimi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/4, 2015, s. 341-356.
- HAMILTON, James Russell, *Dunhuang Maġarası'nda Bulunmuş Buddhacıġa İlişkin Uyurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Çev. Vedat KÖKEN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- KARASOY, Yakup Şiban *Han Divânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- KİK, Ayşe, *Zafer-Nâme-i Emir Temür, Muhammed Ali Bin Derviş Ali-yi Buharî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

- KOCASAVAŞ, Yıldız, *Türkçede Şahıs Zamirleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- KÖKTEKİN, Kâzım, *Yüsuf Emiri Dehnâme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- KURTOĞLU, Kübranur, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Luqmân, Secde ve AHzâb Sureleri) (İnceleme-Tenkritli Metin-Dizin- Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- KUT, Günay, *'Alî Şîr Nevâyî Ğarâ'ibü's-Şıĝar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZTEKTEN, Özkan, "Dönüştürülme Zamiri Özne Olabilir Mi?", *Türk Dili Belleten*, II, 2007, s. 101-113.
- SEYHAN-ALIŞIK, Gülşen, *Dîvân-ı Hikmet Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul, 2009.
- ŞEN-UZUNOĞLU, Hülya, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri Kaşaş, 'Ankebüt ve Rûm Sureleri (İnceleme-Tenkritli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- TEMEL, Emine, *Doğu Türkçesi (14.-16. yy.) Cümle ve Sözcük Öbekleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.
- TEMEL, Emine, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkritli Metin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- THACKSTON, W.M. Jr., *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Baburnama Part One, Two, Three: Fergana and Transoxiana, Kabul, Hindustan*, Yay. Şinasi TEKİN, Gönül Alpay TEKİN, Farsça Tercümesi ve İngilizcesi: Abdurrahim HANHAN, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Harvard University, Cambridge, 1993.
- TOGAN, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- TOPARLI, Recep, *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- TÖREN, Hatice, *Alî Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Türkçe Sözlük (K-Z)*, c. 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- YILDIRIM, Talip, *Hüseyin Baykara Divânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Hat Yayınevi, İstanbul, 2010.
- YÜCEL, Bilâl, *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, 1995.
- ZÜLFİKAR, Hamza, "Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması", *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 43-51.

KISALTMALAR

I. ESER KISALTMALARI

- BD/R Bilâl Yücel, *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, 1995/ Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi
- BN W.M. Jr. Thackston, *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Baburnama Part One, Two, Three: Fergana and Transoxiana, Kabul, Hindustan*, Yay. Şinasi TEKİN, Gönül Alpay TEKİN, Farsça Tercümesi ve İngilizcesi: Abdurrahim HANHAN, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Harvard University, Cambridge, 1993.
- GD János Eckmann, *The Dîvân of Gadā'î*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Bloomington, 1971.
- GS Günay Kut, *'Alî Şîr Nevâyî Ğarâ'ibü's-Şîğar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- HB/D Talip Yıldırım, *Hüseyn Baykara Divânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Hat Yayınevi, İstanbul, 2010.
- İM Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtîn*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- KB Reşit Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- KT Emine Temel, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Dursaliye Çağlar, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Şu'arâ ve Neml Sureleri): İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin Tıpkıbasım*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Hülya Şen Uzunoğlu, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri Kaşas, 'Ankebüt ve Rûm Sureleri (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Kübranur Kurtoğlu, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Luğmân, Secde ve Ahzâb Sureleri) (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- ME Avni Gözütok, *Haydar Tilbe Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2008.
- MN TR Kemal Eraslan, *Alî-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001/Topkapı Sarayı Revan nüshası
- MS/D Kemal Eraslan, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

- NF János Eckmann, *Nehcü 'l-Ferâdîs Uşmahlarınınġ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık yolu) I. Metin II. Tıpkıbasım*, Yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- PKP James Russell Hamilton, *Dunhuang Mağarası 'nda Bulunmuş Buddhacılıġa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Çev. Vedat KÖKEN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- SD/G Üzeyir Arslan, *Ubeydullah Han (ö. 1539) Şairi Şânî ve Türkçe Divanı*, Palet Yayınları, Konya, 2009/Gazeliyyât
- Sİ Hatice Tören, *Ali Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- SN Cem Dilçin, *Mes 'üd Bin Aġmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- ŞD Yakup Karasoy, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- UD Gülşen Seyhan Alışık, *Dîvân-ı Hikmet Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul, 2009.
- YE/DH Kâzım Köktekin, *Yûsuf Emirî Dehnâme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- ZET Ayşe Kik, *Zafer-Nâme-i Emir Temür, Muhammed Ali Bin Derviş Ali-yi Buharî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

II. DİĞER KISALTMALAR

Alm.	Almanca
c.	Cilt
çev.	Çeviren
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
M.S.	Milâttan sonra
Osm.Tü.	Osmanlı Türkçesi
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa numarası
y.y.	Yüzyıl
yay.	Yayınlayan